

TRECÂND PRIN MOLDOVA: IMPRESII, TĂLMĂCIRI ȘI GÂNDURI DE CĂLĂTOR LA 1852

NICOLETA ROMAN
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Gândite pentru un public mai restrâns sau mai larg, relatările de călătorie reprezintă o sursă de lucru ce trebuie întotdeauna privită și mănuită cu grijă. Rândurile, se conștientiza aproape de fiecare dată de către autor, urmau să fie publicate, citite, judecate și încadrate într-un șir publicistic început într-un alt timp, dar vorbind despre același spațiu. Ca atare ele puteau fi conforme cu reprezentările deja existente sau, dimpotrivă, puteau încerca o nouă abordare reprezentând în acest caz punctele de trecere într-o evoluție imaginară. Totuși, există situații în care ele apar ca document de arhivă, sub forma unui jurnal sau a unei corespondențe private păstrate de familie, când scrisul era pentru sine sau cel mult și pentru un al doilea, fapt ce permitea existența unei degajări personale în ceea ce privește gândurile mărturisite. În cazul genului epistolar, nu poate fi vorba de un impuls și de o revărsare aproape necenzurată a gândurilor și impresiilor, ci de o ordonare și re poziționare a lor în funcție de destinatar, fapt care, fără îndoială, reprezenta o manipulare a memoriei, afectând acuratețea informației.

Dar ce se întâmpla atunci când chiar și acest tip de relatare era retransmisă prin intermediul unei traduceri din secolul al XIX-lea? Cât de mult corespundeau cele expuse situației de fapt, care privea în aceeași măsură personajele în cauză dar și teritoriul, ambele descrise de călător? Acestea sunt unele din întrebările pe care ni le-am pus lecturând scrisoarea „tălmăcită” a lui Alecsander Sokolovski din octombrie 1852, către un oarecare „fon Popovici”. Relativ scurtă, ea face parte din fondul *Documente Istorice* deținut de Biblioteca Academiei Române, secția Manuscrise, prezentând trecerea prin Moldova a unui călător ce pare a fi de origine slavă. Având o recomandare din partea colonelului Stamati, el s-a folosit de renumele acestei persoane pentru a găsi o bună găzduire alături de cei trei copii ai săi oriunde a poposit în spațiul românesc. Traseul său a fost: Iași – Pietroșica – Hudești – Mamornița – Cernăuți – Colomea – Stanislau, la momentul scrierii sperându-se o atingere a unui alt reper, Lemberg. Alegrea acestui drum nu a fost întâmplătoare și nici nu a urmat obiceiul vremii, fiind influențată de sugestiile celui care a întocmit recomandarea, dar și de imboldurile și întâlnirile avute pe parcurs.

Scrisoarea contestă ospitalitatea, bunele maniere și educația unui reprezentant de seamă al boierimii moldave, hatmanul Iordache Costache Lățescu-Boldur,

lăudând mult mai umila, dar primitoarea adăpostire oferită de un parucic din Mamornița. Izvorâtă din nemulțumire și chiar furie, dar având un „ambalaj” ușor ironic la adresa unor pretenții nejustificate, ea pare să fie rezultatul unei gândiri sincere, care – fără a dispune azi de original – nu știm cât de brutală putea fi de fapt. Însoțite de acest sentiment, gândul și apoi pana puteau îngroșa unele trăsături și pune la îndoială părerea destinatarului despre cele știute de el. Însă, în cele din urmă, cine era acest mare boier moldovean, care umilea un călător străin dându-i doar o cameră mică de slugi, neducându-și mila creștinească până la capăt, oferindu-i acestuia ceva de mâncare și preferând să se scalde și să lenevească decât să-i vorbească?

Iordache Costache Lătescu-Boldur (1798–1857) era fiu de spătar, înrudit cu Micleștii¹, având parte de o bună educație și un contact cu Occidentul la Academia Tereziană și apoi la Sankt Petersburg. Revenit în țară, s-a făcut remarcat și a fost însărcinat de domnitor cu întemeierea miliției Moldovei, în timp ce rapida și eficienta gestionare a incendiului din 1834 i-a adus titlul de hatman și funcția de inspector general al miliției Moldovei. Acasă, pe moșia de la Hudești, tatăl său construisese un conac pe care fiul l-a dezvoltat, dându-i o altă direcție și prezentându-l contemporanilor în varii situații. El a înființat școli, a dat un nou curs agriculturii în zonă², i-a sprijinit pe țăranii și a continuat tradiția ctitoricească, în timp ce soțiile sale (Eufrosina Rosetti, iar apoi Ana Balș) și copiii realizau petreceri și evenimente care valorificau potențialul creat și impuneau familia în societatea vremii. Din amintirile părinților și ale cunoscuților, Rudolf Suțu înregistrează astfel imaginea Hudeștilor: „la moșia Lăteștilor din județul Dorohoi, Hudești, multe petreceri frumoase au avut loc, cu mese îmbelșugate la care luau parte laolaltă boieri și țăranii. Era numai chef și veselie și din toată boierimea cea cumințe și românească de atunci, astăzi nu a mai rămas nimic”³.

Bineînțeles, este o idealizare care provine din partea unui boier și care șterge prin regretul unei lumi pierdute orice alte posibile neajunsuri. Pentru faptul că

¹ Octav Lecca, *Familiile boerești române. Istoric și genealogie (după izvoare autentice)*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1899, p. 299.

² Herghelea pe care o avea era renumită, iar în analiza sa asupra agriculturii românești de la jumătatea veacului, Ion Ionescu de la Brad recunoștea aportul hatmanului în acest domeniu, deplângând proasta administrare a moșiei sub acest aspect: „tatăl proprietarului actual, hatmanul Iordachi Lătescu, ținea pe moșie vite multe și avea vite frumoase, tamslăcul său avea o reputațiune binemeritată. Astăzi însă, nici boi de îngrășat nu sunt aici, braha se vinde câte 3–4 galbeni de ban la neguțătorii ce-i aduc boi și-i îngrășă”. Cf. Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura în Dorohoi*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 332. Despre modul de împărțire al pământului moșiei de la Hudești a se vedea și p. 331.

³ Rudolf Suțu, *Iași de odinioară*, vol. II, Iași, Viața Românească, 1928, p. 17. Pentru portrete ale celor două soții, atât de diferite ca personalitate, vezi p. 38, 79–82, dar și paginile dedicate copiilor, căci hatmanul a avut 3 fiice (Smaranda, Eugenia, Olga) și 3 fii (Theodor, Iancu, George). Despre modul de administrare al moșiei de la Hudești, vezi Radu Rosetti, *Cum se căutau moșiile în Moldova începutului de veac XIX. Condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798–1812* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXI, București, 1909, p. 288–296. La Hudeștii Mici era vâtaf Iordache Dimitriu.

hatmanul era, totuși, un om clădit după vechiul calapod al unei societăți tradiționale, dar care căuta să aducă schimbări în bine pentru semenii săi, stă mărturie testamentul său din 1857. Acesta prevedea ridicarea unor biserici în diversele sate pe care familia le avea în proprietate (Alba, Bivol, Reditu etc.), înființarea unei școli numite „Costăchească”, o donație de 2000 lei pentru țărani, pentru a-i ajuta să plătească birul, precum și o bursă în valoare de 200 galbeni pentru un tânăr talentat⁴. Astfel, filantropia sa căuta să acopere acele lipsuri pe care statul nu le putea înlătura doar prin efortul său, dovedind o bună cunoaștere a situației de la sat, acolo unde populația nu dispunea de mijloacele necesare pentru a se ridica pe sine în calitatea de clasă socială.

Prin urmare, acesta era omul de dincolo de personajul descris de Alecsander Sokolovski în scrisoarea sa. Un boier pe care călătorul nu l-a văzut, dar care s-a caracterizat singur prin acțiuni și gesturi. În aceste condiții, se ridică lesne o întrebare referitoare la neconcordanța celor două imagini. Cu greu am crede că hatmanul nu ar fi fost interesat a vorbi și cunoaște un călător străin, el fiind atât de deschis celor ce se întâmplau în lume și doritor de nou. Mulți dintre boierii români îi primeau pe străini după obiceiul oriental, cu dulceață și cafea, obicei cunoscut în epocă și aflat deci printre așteptările lui Sokolovski, care în mod cert era militar.

O posibilă explicație a acestei indiferențe ar putea sta în relațiile lui Lătescu-Boldur cu semnatarul recomandării, care credem că poate fi identificat cu Constantin Stamati⁵. La acel moment, opțiunile politice ale fiecăruia îi puteau pune în dezacord. Merită a fi iarăși observat că, deși este utilizată în mod frecvent particula *fon*, ea nu este aici o indicație a unui titlu nobiliar, ci doar o modalitate de a investi cu autoritate un personaj pe care călătorul îl respectă și îl prețuiește. Uzanța suprapunerii funcțiilor din Occident peste cele din Orient exista și era ușor explicabilă pentru cel care dorea să găsească un echivalent imaginar într-o lume ce se conducea după alte norme. Însă, dacă Alecsander Sokolovski înlocuiește pentru Lătescu-Boldur funcția de hatman cu aceea de general, el nu-i acordă prin prisma experienței avute recunoașterea nobleței ce o cerea calitatea de boier. Aceasta se îndreaptă spre Constantin Stamati și Popovici, ultimul putând fi viitorul deputat din dieta Bucovinei, Constantin Popovici⁶. Într-un mod ironic, călătorul își încheie relatarea arătând în ultimele propoziții la ce se va reduce amintirea sa despre Moldova secolului al XIX-lea: „opt ouă și apă rece. Hudești și generalul Lătescu”.

⁴ Constantin Grigore Ciocoiu, *Note la monografia bisericilor parohiale și filiale din Dorohoi cu personalul clerical aflat la punerea în aplicare a noii legi clericale din 1893–1894. Cu note istorice în localități*, Tipografia județului Dorohoi, p. 108, 137, 138.

⁵ În text vom observa utilizarea în paralel a două forme ale aceluiași nume (Stematin, Stamati). Constantin Stamati (1786–1869), scriitor, poet și publicist stabilit în Basarabia, unde a deținut o serie de funcții publice și a îndeplinit însărcinări speciale pe lângă guvernul de aici. Pentru alte variante de identificare a se vedea Mihai Răzvan Ungureanu, *Marea Arhondologie a boierilor Moldovei (1835–1856)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 257–259.

⁶ Constantin Popovici (1807–1890), profesor de teologie în cadrul Institutului de Studii Teologice din Cernăuți, iar în 1861 deputat. Pentru alte variante de identificare, vezi *ibidem*, p. 230–232.

Anexă documentară⁷

f. 1 Tălmăcire

Stanislau⁸, din 11 octo<m>brie 1852

Blaior: Domnule fon Popovici!

Prescriere<a> următoare a voiajului nostru va pleroforisă⁹ di ce ați primit veste așa târzie. După purcedere<a> noastră din Eși, am mas cea dintâia noapte, luni, la Pietroșică¹⁰. De acolo am înnoptat la Botoșani, fiindcă harabagiul rău au mînat cai<i>. Mercuri, eșând din Botoșani am ajuns sara la 8 ceasuri la Hudești¹¹. Aicea am spus ca să mă melduiască¹²/anonciariască/la dumnealui Lătescu, trimetîndu-i și ravașul de la colonelu von Stematîn, în urmare căroară am primit respunsul de la slugă că dumnealui generalu îm dă voie ca să mîn cu copii<i> în ogradă. Și mi s-au dat o odaie de slugi, unde am dormit cu toți trei copii<i> pe un pat. La masă de sara am priimit apă rece fără de ouă. A două zi de dimineață nu s-au înfașosat nimene ca să ni deie macar niște apă de spalat – sau să ne curăță ciuboatele. Însă, pe lângă opt ceasuri ni s-au adus vro câteva ceste de cafe. Și întrebând eu de s-au sculat dumnealui generalu, mi s-au respuns că el doarme. Pe la 9 ceasuri mi s-au respuns că dumnealui generalu s-au sculat, dară să pregătește la scăldat și așteptând eu așa până la 10 ceasuri mi s-au spus că dumnealui generalu au socotit-o de cuviință de a zăbăvi astăz fără de obicei mai lung în crivat¹³ și așteptând așa m-am săturat de o primirea boierească, care pentru un străin aminosă¹⁴ ca o tractare îngiosită, și așa mi-am strâns copii<i> și am pîrăsăt flîmând și supărat Hudești, fără de a vede<a> și a vorbi cu dumnealui generalu, care loc mi-a rămâne totdeauna în pomenirea. Așa o veste cu bună samă nu va plăcea dumnealui colonelului // fon Stamati. Dară eu nu-l învinovățesc cu nimic. Însă de mirare îm<i> este în ce felu să poate vorbi despre mare<a> educație a dumnealui Lățăscu. Fiindcă el, îndată după venire<a> noastră sara, la opt ceasuri, s-au purtat asupra noastră așa fără de galantomie¹⁵, că eu îndată încă într-ace sară eram hotărât de a părăsi locul acesta, numai înpregiurare că în satu nu era vreo cărșma unde putem mîne. Și privind la neîndemenare copiilor, m-au nevoit de a priimi o odaie pentru slugi și de eram eu sângur protomiem de a dormi afară în căruță. Așa porniți de la Hudești, am sosăt îndesară la Mamorniță¹⁶ fiind calea / drumu / foarte proastă. În care vreme era cu neputință de a trece hotarul. Dumnealui parucicu¹⁷ la

⁷ Biblioteca Academiei Române, *Documente Istorice*, MCCXLI/43.

⁸ Stanislau, oraș, Ucraina.

⁹ A pliroforisi = a (se) lămuri, a convinge, a asigura.

¹⁰ Petroșica, jud. Iași.

¹¹ Sat Hudești, com. Hudești, jud. Botoșani.

¹² A meldui = a se prezenta la raport militar.

¹³ Crivat, crivaturi = pat.

¹⁴ Aminis = miros.

¹⁵ Galantomie = dărnicie, mărinimie, generozitate.

¹⁶ Sat Mamornița, com. Țureni, raion Herța, Ucraina.

¹⁷ Parucic = locotenent (al armatei ruse).

f. 2 Mamorniță ne aștepta, fiindcă am vorbit cu dînsul la Dorohoi și i-am arădat ravașul, primindu-ne foarte bine. El sîngur au venit de îndată la noi în han. Au primit copii<i> pe noapte la dînsul. Le-au îndestulat cu toată îngrijerea. Și copii<i> s-au bucurat că au avut mîncare bună și că au dormit bine. Însă, ce privește pe mine, apoi eu din pricina dureri<i> la cap, care am adus-o de la Hudești, am trebuit să-i mulțimesc pentru învitarea lui, pentru că eu îndată după venire<a> me<a> la Mamorniță, m-am pus în așternut. A două zi, s-au îngrijet dumnealui parucic pentru trecerea noastră piste graniță. Și noi eram trecuți într-un moment fără zăbavă și fără de împiedicare. Mă găsesc îndatorit de a mulțami acestui parucic prin dumnealui colonel fon Stamati. Fiindcă el ne-au arătat așa o politesa și buna primirea că eu la Mamorniță am uitat de toată maltractația care am pățimit-o la Hudeștie. // Vinerea sara am mas în Cernouți, unde eram poștiți sara la un comisar de ținut prietin, în care sare ne-am zăbăvit foarte bine, sîmbătă am agiuns tîrziu la Colomea. Și așa că raportez de aicea toate avanturile voiajului nostru, cu adaogire pentru Domniile Voastre cât și pentru ceilalți dumnealor pîrinți, că copii<i> merg foarte bine și că eu mîne sară nădăjduiesc de a veni în Lemberg. Prescriere<a> voiajului de acu în rezervarisesc de a raportui din Lemberg. Și acumă trimet cele mai frumoasă complimenturi cătră dumnealui colonel fon Stamati, domnul fon Baisă¹⁸, sărut mîna cucoani Domniei Voastre și multe complimenturi pentru toți, căroară prețuită cunoștință am făcut în cinstita casă <a> Dumneavoastră. Rămân cu deplina prețuire a Domniei Voastre,

prietin adevărat și slugă,
Alecsander Sokolovski m/p

NB. *Opt ouă și apă rece*
Hudești și general Lătescu.

PASSING THROUGH MOLDAVIA: A TRAVELLER'S IMPRESSIONS, INTERPRETATIONS AND THOUGHTS IN 1852

Abstract

This contribution deals with Alecsander Sokolovski's short letter to a Romanian acquaintance, describing his two different experiences as a traveller, while looking for accommodation in 19th century Moldavia. Despite what he was expecting for, Alecsander Sokolovski was not well received by one of the great boyars of the time, Iordache Latescu-Boldur. Starting from this incident, he questioned the good education and the renowned hospitality of the Romanian elite.

A local officer welcomed him more suitably to his social status. Given that, Sokolovski's letter offers a personal and peculiar image of the social elite in Moldavia. Eventually, this convinced us to confront Latescu-Boldur's biography with his image as depicted by this foreign traveller.

Keywords: travel literature, 19th century, Moldavia, boyars, biography.

¹⁸ Este posibil ca acest nume, înregistrat greșit, să facă trimitere la familia de boieri moldoveni Veisa.